

Katarzyna DZIAŁOWY

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

dzialowy_katarzyna@vp.pl

<http://orcid.org/0000-0003-3623-8734>

**POPRAWNOŚĆ POLITYCZNA W PRZEKŁADZIE
LITERATURY DLA DZIECI.
ANALIZA SERII TRANSLATORSKIEJ POWIEŚCI
MARKA TWAINA *PRZYGODY TOMKA SAWYERA***

ZARYS PRZEDSTAWIONEJ PROBLEMATYKI

Niniejszy artykuł podejmuje kwestię zastosowania pojęcia *poprawności politycznej* przez polskich tłumaczy literatury dziecięcej. Materiał badawczy budują wybrane elementy serii translatorskiej powieści Marka Twaina pt. *Przygody Tomka Sawyera*. Ze względu na to, że podstawowym celem pracy jest odczytanie postaw poszczególnych głosów utworu wobec Afroamerykanów, to w polskojęzycznych wersjach książki przeanalizowane zostaną momenty z udziałem czarnoskórych. Odbędzie się to przez interpretację znaczenia słów odnoszących się do przedstawicieli mniejszości w realiach dwóch przedziałów czasowych. Kolejny przedmiot analizy stanowi, wynikająca z zastosowania się do *poprawności politycznej*, manipulacja sposobem wyrażania się o czarnoskórych. Artykuł odpowie zatem na następujące pytania: Czy w serii translatorskiej *Przygód Tomka Sawyera* można znaleźć przykłady łagodzenia wypowiedzi? Czy wprowadzone modyfikacje wpływają na zmianę przekazu dzieła?

TOMEK I JEGO PIERWSZE PRZYGODY

Na przełomie lat 1872/1873, Samuel Clemens, bo tak brzmiało prawdziwe nazwisko Marka Twaina, postanowił powrócić do lat swojego dzie-

ciństwa, pisząc częściowo autobiograficzną powieść o przygodach zawa-
diackiego Tomka. Książkę, o której myślał już od dłuższego czasu, po kon-
sultacjach ze swoim przyjacielem, recenzentem i redaktorem naczelnym
„Atlantik” Williamem Howellsem dedykował, nie jak to było pierwot-
nie planowane, dorosłym, lecz dzieciom (Lutz 2003: 44; Paine 2005: 139).
Entuzjazm z jakim artysta podszedł do pomysłu nie przeszkodził mu
w tym, żeby dwukrotnie odłożyć dzieło do szuflady, aby jak to kiedyś
stwierdził „zbiornik [pomysłów] mógł się napełnić” (Stawiński 1963: 143).
Częściowo brak natchnienia, a częściowo zaangażowanie w inne projekty
spowodowały, że Tomek na szczęśliwe zakończenie swoich przygód mu-
siał czekać do 5. lipca 1875 roku (Paine 2005: 140).

Oczekiwania pisarza względem *Tomka* rosły wraz z entuzjastyczną
oceną Howellsa, który miał określić utwór mianem najlepszej książki
dla chłopców, jaką kiedykolwiek przeczytał (Paine 2005: 144). Radość
związana z wielkimi nadziejami wobec powieści nie trwała długo, po-
nieważ Tomek lubi wplątywać się w kolejne kłopoty. Tym razem cho-
dziło o opóźnienie pierwszej publikacji dzieła w Stanach Zjednoczonych.
Wnikało ono z dodatkowych poprawek związanych z formatem książki
i wielkością ilustracji. Ponadto na rynek amerykański wchodziło właśnie
inne dzieło Twaina (Hill 1967: 95–96; Paine 2005: 144). Z tego względu,
powieść dla chłopców ukazała się 9. czerwca 1876 roku w Wielkiej Bry-
tanii, skąd Tomka porwano do Kanady. Tam, dzięki lukom w prawach
autorskich, książka została wydana bez autoryzacji pisarza przez Belford
Brothers w lipcu 1876 roku. Następnie Tomek został przewieziony koleją
do Stanów¹. W dobie ograniczonych możliwości komunikacyjnych, próby
powstrzymania „kanadyjskich piratów” spełzły na niczym (Hill 1967:
105–106)².

Pierwszy autoryzowany nakład książki z grudnia 1876 roku obej-
mował jedynie 23 638 sprzedanych egzemplarzy, a rozżalony Twain sza-
cował swoje straty na 10 000\$. Jego wersja nie cieszyła się zaintereso-
waniem również przez kolejne lata. Powodem takiej sytuacji były coraz
tańsze kanadyjskie wznowienia, które z czasem, udostępniono za pośred-
nictwem poczty. Jedynie spryt godny Tomka pozwolił Twainowi zarobić
na Sawyerze. Osiem lat później, pisarz wspomniał o swoim bohaterze
w podtytule *Przygód Hucka Finna* i w ten sposób przypomniał czytelnikom

¹ <http://twain.lib.virginia.edu/tomsawye/tomcomp.html>

² Ibidem.

o Tomku. Ponadto twórca wyciągnął wnioski z grabieży, jakiej doświadczył i przy okazji kolejnych publikacjach pamiętał o tym, aby zabezpieczyć prawa autorskie w Kanadzie (Hill 1967: 112; 239; Kaplan 1974: 106; Messent 2007: 12)³.

POPRAWNOŚĆ POLITYCZNA W LITERATURZE DLA DZIECI

Encyklopedia PWN definiuje poprawność polityczną jako *zasadę unikania określeń, które mogłyby być uznane za przejaw dyskryminacji w stosunku do osób ze względu na ich przynależność rasową, narodową, wyznaniową, pochodzenie społeczne lub orientację seksualną*⁴. W przekładzie literackim reguła ta będzie realizowana przez neutralizowanie lub eliminację przekazów ocenianych jako niestosowne, obraźliwe, wymierzone przeciw określonej grupie oraz treści szkodliwych pod względem społecznym. *Poprawność polityczna* może oznaczać modyfikację pojedynczych elementów lub całych fragmentów tekstu.

Przygody Tomka Sawyera, jako przykład literatury dla dzieci, stanowi szczególnie pole oddziaływania omawianego pojęcia. Z tego względu, zmiany związane z łagodzeniem lub pomijaniem elementów drastycznych, niemoralnych, wulgarnych są tu uzasadnione. Dzieje się tak, przede wszystkim, przez funkcję, jaką pełni ten gatunek oraz specyfikę jego odbiorców. Literatura dla dzieci, niezależnie od epoki i zmian, które dotyczą jej roli, jest postrzegana przez pryzmat dydaktyczno-edukacyjny (Dymel-Trzebiatowska 2013: 26–27; Lathey 2010: 7)⁵. Osoba uczestnicząca w procesie tworzenia dzieł musi wziąć pod uwagę poziom rozwoju zdolności percepcyjnych najmłodszych, ponieważ warunkują one zrozumienie tekstu i odczytanie związków łączących utwór z aspektami otaczającej rzeczywistości. Równie ważne jest zaspokojenie potrzeb wpływających z cech dzieciństwa, np. braku umiejętności czytania, potrzeby wizualizacji i rytmizacji tego, o czym się mówi (Oittinen 2006: 37–39; Lathey 2010: 8; Lathey 2011: 31–32; Pieciul-Kamińska, Sommerfeld, Fimiak-Chwiłkowska 2017: 8). Gillian Lathey (2011: 31–32) oraz Irena Tuwim (2007: 185) w swoich komentarzach, dotyczących przekładu dla najmłodszych, zaza-

³ Ibidem.

⁴ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3960506/poprawnosc-polityczna.html>

⁵ Dybiec-Gajer, J. *Przekład literatury dla dzieci*, dostęp 18.08.2018 r. http://encyklopedia.dziecinstwa.pl/index.php?title=Przek%C5%82ad_literatury_dla_dzieci

czają, że ważne jest, aby teksty cechowała nie tylko kreatywność, ale i prosty język. Przedstawiane niedoroślom czytelnikom przekazy nie mogą godzić w wartości kształtujące pożądane społecznie postawy. *Poprawność polityczna* w literaturze dla dzieci stoi nie tylko na straży moralności, ale gwarantuje również możliwość zrozumienia języka danego dzieła. Biorąc pod uwagę złożoność i wielopoziomowość pojęcia, można przyznać rację Ricie Ghesquiere (2006: 31–32), która sugeruje, że każda książka przeznaczona dla dzieci powinna zostać rozpatrzona z perspektywy *poprawności politycznej*.

Jak dowodzi Kacprzak (2012: 17–22), pojęcie *poprawności politycznej* pojawiało się w międzynarodowym dyskursie od końca XVIII wieku. W pełni ukształtowało się ono w amerykańskich kręgach akademickich dopiero na przełomie lat 80. i 90. XX wieku jako odpowiedź w walce z uprzedzeniami wobec mniejszości (Hughes 2010: 3; Kacprzak 2012: 22). Autorytet w dziedzinie przekładu Robert Looby, w książce *Censorship, translation and English language. Fiction in People's Poland*, przekonuje, iż polska literatura doświadczyła praktyk łagodzenia tłumaczeń treści obraźliwych i mogących przywoływać negatywne skojarzenia już na początku XX wieku. Szczególnie ważnym elementem wspomnianego artykułu dla niniejszej pracy jest zawarta w nim analiza praktyki tłumaczenia słów określających osoby czarnoskóre. Looby zauważa, że przekłady lat 20-tych dają dowód na to, iż tłumacze eliminowali ze swoich prac obraźliwe słowo *nigger* (czarnuch) zastępując je polskim *Murzyn*. Praktyka ta miała być kontynuowana w kolejnych okresach (Looby 2015: 136–143).

Jednym z wiodących badaczy problemu *poprawności politycznej* w przekładzie literatury dla dzieci jest Michał Borodo. W artykule z 2016 roku, zatytułowanym *Widział na ulicy Murzyna, ale nie ludożercę*, tłumacz udowadnia to, że debata dotycząca neutralizacji bądź eliminacji kontrowersyjnych treści w przekładzie dla dzieci jest otwarta i zyskuje na znaczeniu nie tylko w Polsce, ale i na świecie. Badacz przedstawia przypadki oddziaływania omawianego pojęcia w relacjach na poziomie wydawca – autor, gdzie twórca został przekonany do modyfikacji treści i wydawca – tłumacz, gdzie przekładający nie mógł wprowadzić koniecznych jego zdaniem zmian (Borodo 2016: 198–202). O podobnych modyfikacjach dzieł literackich wynikających z *poprawności politycznej* mówi również Monika Kacprzak (2012: 183) w książce pt. *Pułapki poprawności politycznej*.

PRZYGODY TOMKA SAWYERA W POLSCE

Przygody Tomka Sawyera wydano w Polsce w 1901 roku. Od tamtego czasu bohater Twaina trawle zagościł wśród dzieł naszego kanonu literackiego (Dybiec-Gajer 2011: 56). Świadczy o tym choćby bogactwo jego serii translatorskiej, która w 2018 roku obejmowała co najmniej 23 różnych przekładów. Według danych udostępnionych przez portal krakowczyta.pl od początku XXI wieku publikacji powieści amerykańskiego pisarza podjęło się 19 wydawców. Realizacje książki obok klasycznej przyjmowały formę adaptacji dla dzieci, opracowań, plików audio, ebooków, wersji dwujęzycznych.

Ponadto otwartość wobec *Tomka* wyrażają czytelnicy. Przykładem są użytkownicy, najbardziej opiniotwórczych⁶ w roku 2017, portali jak lubimyczytac.pl, biblionetka.pl, granice.pl, nakapanie.pl, webook.pl⁷, gdzie ponad 50% osób uczestniczących w głosowaniach oceniło książkę pozytywnie. Udział procentowy przyznanych punktów w stosunku do wszystkich możliwych był bardzo wysoki. W dniu 8. sierpnia 2018 roku w przypadku lubimyczytac.pl wynosił 63%, biblionetka.pl – 74%, granice.pl – 78%, nakapanie.pl – 80%, webook.pl – 71%⁸. Co więcej, to dzięki głosom fanów literatury dzieło Twaina weszło w 2002 roku do *Kanonu Książek dla Dzieci i Młodzieży* (Leszczyński 2006: 261, 267).

Mówiąc o znaczeniu powieści Twaina dla polskiej literatury nie wolno zapomnieć o tym, iż książka od dawna należy do kanonu lektur szkolnych. Po raz pierwszy pojawiła się w nim w 1953 roku (Franašek 2006: 247). Pomimo dynamicznych, zmian zachodzących w polskim szkolnictwie w ciągu ostatnich 20 lat, *Przygody Tomka* były stałym ele-

⁶ Według badania przeprowadzonego przez IRCenter, które jest agencją zajmującą się monitorowaniem mediów społecznościowych. Niżik, W., *Książki i czytelnictwo w Polsce* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://ircenter.com/ksiazki-i-czytelnictwo-w-polsce/>

⁷ kultura.onet.pl i ksiazki.wp.pl zajmujące we wspomnianym rankingu IRCenter drugie i trzecie miejsce zostały pominięte przez strukturę ich budowy oraz brak możliwości wyszukiwania pozycji.

⁸ *Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) http://lubimyczytac.pl/szukaj/ksiazki?phrase=przygody+Tomka+Sawyera&main_search=1 *Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://www.biblionetka.pl/book.aspx?id=222&mode=ratingdetails&rating=3> *Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://www.granice.pl/ksiazka/przygody-tomka-sawyera/166689> *Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://nakanapie.pl/szukaj?page=1&q=przygody+tomka+sawyera&se=books> *Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) http://www.webook.pl/b-87,Przygody_Tomka_Sawyera.html

mentem publikowanych przez MEN list⁹. Świadczy to o tym, że powieść amerykańskiego pisarza jest ceniona przez osoby kreujące polską rzeczywistość literacką. Dodatkowym dowodem może tu być uwaga znawcy literatury dla dzieci i młodzieży Grzegorza Leszczyńskiego (2006: 260), który opisując *Spis książek polecanych do bibliotek szkolnych* z 1929 roku, odnotowuje jako brak nieobecność utworu Twaina na liście.

POPRAWNOŚĆ POLITYCZNA A SERIA TRANSLATORSKA POWIEŚCI TWAINA

Uwzględnienie zasad *poprawności politycznej* niesie ze sobą pewne niekorzystne zjawiska. Temat wpływu przekazów eliminujących obraźliwe określenia na zrozumienie danej sytuacji podjął Geoffrey Hughes w swojej książce pt. *Political correctness: A history of semantics and culture*. Naukowiec udowadnia, że w literaturze dla dzieci zdarzają się negatywnie nacechowane sytuacje. Czasem autor buduje daną postać tak aby brzmiała agresywnie lub rasistowsko. Usuając nieprzyjemne treści, tłumacz nie uwzględnia intencji autora i w ten sposób manipuluje przekazem dzieła. Skutkuje to sytuacją, gdzie poszczególne głosy utworu stają się jednolite, pomimo tego, że w oryginale reprezentują różny stosunek do danego zjawiska lub grupy ludzi (Looby 2015: 139–145).

Cel niniejszego badania jest związany ze sprawdzeniem tego, jak *poprawność polityczna* wpłynęła na sylwetki poszczególnych mówców w *Przygodach Tomka Sawyera*. Następująca analiza obejmie część serii translatorskiej powieści Twaina. Wybrane przekłady można podzielić na dwie grupy. Na pierwszą składają się 3 tłumaczenia, które powstały w pierwszej połowie XX wieku. Są to przekłady autorstwa Janusza Bielińskiego z 1925 roku Marceliego Tarnowskiego z 1933 roku oraz Kazimierza Piortowskiego z 1953 roku. Drugi zbiór stanowi 5 przykładów opublikowanych w pierwszej połowie XXI wieku. Ich twórcami są Paweł Łopatka (2004), Paweł Beręsewicz (2006), Marta Kędroń i Barbara

⁹ Nowa lista lektur dla klas 4, 5, 6 szkoły podstawowej, dostęp 18.08.2018 r. <http://www.listalektur.pl/> Podstawa programowa – język polski – szkoła podstawowa, dostęp 18.08.2018 r. <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa-%E2%80%93-jezyk-polski-%E2%80%93-szkola-podstawowa-%E2%80%93-klasy-iv-viii-.pdf> Lista lektur na rok szkolny 2007/2008, dostęp 18.08.2018 r. <http://pomorskie.naszemiasto.pl/artykul/lista-lektur-na-rok-szkolny-2007-2008,206239,art,t,id,tm.html>

Ludwiczak (2008) Aleksandra Kubiak (2011) i Jędrzej Polak (2012). Kryterium doboru wersji książki była jej dostępność na rynku wydawniczym w styczniu 2018 roku.

W *Przygodach Tomka Sawyera* można odnaleźć 12 momentów, w których biernie lub czynnie udział biorą Afroamerykanie. Po lekturze wszystkich, wyraźny staje wizerunek miejsca czarnoskórych w opisanym społeczeństwie. Z jednej strony, dorośli gardzą nimi, z drugiej, dzieci dążą ich poważaniem w kwestii magii i zabobonów. Nastawienie dojrzałych ludzi sprawia, że młodzi, którzy dostrzegają pozytywne cechy Afroamerykanów, wstydzą się bezpośrednich kontaktów z nimi. Niniejszy artykuł przedstawi analizę 11 sytuacji, w których czarnoskórzy pojawiają się jako bierni uczestnicy. Zostaną one podzielone na następujące grupy: parateksty autora, opisy narratora, wypowiedzi bohaterów powieści.

Biorąc pod uwagę parateksty autora to czarnoskórzy pojawiają się w nich 2 razy – we wstępie autora i w przypisie rozdziału X. Jak ilustruje Tabela 1. w obu przypadkach Twain użył słowa *slave*, które wszyscy tłumacze zastąpili określeniem *niewolnik*. Brakuje tutaj jakichkolwiek zmian i nieregularności. Zaistniałe różnice związane są z tym, że w niektórych wersjach jedna z sytuacji nie została uwzględniona. Biliński w swojej książce pomija przypis rozdziału X, natomiast Tarnowski i Piotrowski nie uwzględniają wstępu. W przypadku współczesnych autorów Łopatka i Beręsewicz mówią o niewolniku w przypisie rozdziału X, a Kędroń i Ludwiczak we wstępie. W przypadku tłumaczeń zaprezentowanych przez Kubiak i Polaka wspomniane określenie pojawia się zarówno we wstępie jak i w przypisie.

TABELA 1. Czarnoskórzy w paratekstach autora

Syt.	Rozdz.	1875	1925	J. Biliński	2004	2006	2008	2011	2012
		M. Twain Paperview 2004	1933 M. Tarnowski Bellona 2014	Wilga	P. Łopatka Zielona Sowa 2007	P. Beręsewicz Skrzat 2011	M. Kędroń B. Ludwiczak Greg 2016	A. Kubiak IBIS 2017	J. Polak Vesper
			1953 K. Piotrowski Iskry 1988						
1.	wstęp	slavers	niewolnicy/-	-----	-----	-----	niewolnicy	niewolnicy	niewolnicy
2.	X	slaver	-----/niewolnicy	niewolnik	niewolnik	-----	niewolnik	niewolnik	

W *Przygodach Tomka Sawyera* są 4 momenty, gdzie o Afroamerykanach wypowiada się narrator. Jak obrazuje Tabela 2. Twain w tych przypadkach trzykrotnie używa słowa *negro*, raz jako rzeczownika i 2 razy jako

przymiotnika. Ponadto, gdy narrator opowiada o małym Jimie, to 3 razy odwołuje się do jego imienia i raz nazywa go *coloured boy*. Należy tu zaznaczyć, iż w czasach Twaina wyrażenia *negro* i *coloured boy* nie były nacechowane negatywnie, stąd wniosek, że narrator pierwotnej wersji dzieła wyraża pozytywny stosunek do chłopca.

TABELA 2. Czarnoskórzy wspomniani przez narratora

Syt.	Rozdz.	1875	1925	J. Biliński	2004	2006	2008	2011	2012
		M. Twain Paperview 2004	1933 M. Tarnowski Bellona 2014	Wilga	P. Łopatka Zielona Sowa 2007	P. Beręsewicz Skrzat 2011	M. Kędroń B. Ludwiczak Greg 2016	A. Kubiak IBIS 2017	J. Polak Vesper
1.	I	coloured boy	Murzynek		Murzynek	murzyński	czarny chłopiec	murzyński	Murzynek
		3×Jim	-----/Jim		Jim	Jim	Jim	Jim	Jim
2.	I	negro	Murzyn		Murzyn	murzyński	Murzyn	murzyński	Murzyn
3.	II	negro	Murzyni		Murzyni	Murzyni	Murzyni	murzyńskie	czarni
4.	XXII	negro	murzyński		murzyński	-----	murzyński	murzyński	murzyński

Tłumacze XX wieku w opisywanych sytuacjach stosują niemal identyczne określenia. Dwukrotnie wykorzystują rzeczownik *Murzyn*, raz zdrobnienie *Murzynek*, raz przymiotnik *murzyński*. Co więcej, u Tarnowskiego i Piotrowskiego jednokrotnie pojawia się imię Jim, którego brakuje w przekładzie autorstwa Bilińskiego. Ważne jest to, że w opisywanym okresie określenia takie jak *Murzyn*, *Murzynek*, *murzyński* nie były wypowiadane po to, aby obrażać. Słowa te nawiązywały do pochodzenia opisywanej grupy. Stanowi to dowód na to, iż narrator Twaina i narratorzy polskich przekładów są spójni pod względem oceny osób czarnoskórych.

Po przyjrzeniu się wyborom tłumaczy współczesnych okazuje się, że nie są oni ze sobą tak zgodni jak ich poprzednicy. Przekład Łopatki z 2004 roku prezentuje takie same rozwiązania, jakie zastosowali Biliński, Tarnowski i Piotrowski. Podobnie u Kędroń i Ludwiczak pojawia się tylko jedna różnica w postaci zwrotu *czarny chłopiec* zamiast *Murzynek*. Należy zauważyć, iż przez ponad 50 lat dzielących wersje współczesnych tłumaczy od ich starszych kolegów, zmienił się sposób rozumienia użytych sformułowań. Określenie *Murzyn* nabrało bardzo negatywnego nacechowania (Kacprzak 2012: 14). Można zatem stwierdzić, że wizerunki czarnoskórych u Łopatki oraz Kędroń i Ludwiczak są zmienione w stosunku do oryginału.

i 2 razy odwołuje się do imienia *Uncle Jake*. Uwagę zwraca jednak to, że autor aż ośmiokrotnie ucieka się do użycia określenia *nigger* (czarnuch). Słowo to już w czasach Twaina posiadało bardzo negatywny wydźwięk. Pomimo tego, że miało ono poniżać, obrażać i wytykać niską pozycję społeczną czarnoskórych, było powszechnie używane i akceptowane. Przez wielokrotne powtórzenie słowa *nigger* artysta chciał przedstawić negatywne nastawienie bohaterów do Afroamerykanów.

Przyglądając się rozwiązaniom zastosowanym przez polskich tłumaczy XX wieku, okazuje się, że wszyscy zneutralizowali znaczenie pejoratywnego słowa. W przekładach Bilińskiego, Tarnowskiego i Piotrowskiego określenie *czarnuch* nie występuje ani razu. W jego miejscu pojawia się neutralny w owych czasach rzeczownik *Murzyn*, a obok niego imię Jake. W ten sposób autorzy przekładów nie odzwierciedlili negatywnego nastawienia bohaterów względem czarnoskórych, które było zawarte w oryginale książki.

Analiza pięciu przypadków biernego uczestnictwa Afroamerykanów w wypowiedziach bohaterów wykazuje, że w po roku 2000 brak jest zmian w stosunku do wcześniejszych przekładów. W większości przypadków, w tym kontekście, użyte zostało słowo *Murzyn*. Różnica ponownie polega na zmianie znaczenia rzeczownika *Murzyn*, które na przełomie wieków stało się negatywnym i obecnie oceniane jest jako jako nieoprawne politycznie. U współczesnych tłumaczy, w przeciwieństwie do ich starszych kolegów, brak jest tendencji do łagodzenia znaczenia i eliminowania określenia obrażającego i krzywdzącego. Ponadto w najnowszej polskiej wersji, autorstwa Polaka pojawia się określenie *czarnuch*, które jest jeszcze bardziej negatywnie nacechowane niż *Murzyn*. Przedstawione dowody świadczą o tym, że w przeciwieństwie do wcześniejszych przekładów, tłumaczenia współczesne nawiązują do negatywnego postrzegania czarnoskórych ujętego przez Twaina w powieści.

Analiza wybranych fragmentów *Przygód Tomka Sawyera* wykazała, że polscy tłumacze, opracowując kolejne wersje powieści, zwracali uwagę na znaczenie słów określających osoby czarnoskóre. W większości przypadków zauważona została zmiana nacechowania zwrotów w zależności od okresu, w jakim powstało tłumaczenie. Przykład powieści Twaina potwierdza wysunięte przez Loobiego wnioski o tym, że Polacy łagodzili słowa niosących ze sobą negatywne skojarzenia już w pierwszej połowie XX wieku, czyli na długo przed wyodrębnieniem się pojęcia *poprawności politycznej*. Z drugiej strony, potwierdzona została, wysunięta w ar-

tykule, teza o wpływie praktyki eliminacji pejoratywnych zwrotów na przekaz dzieła. Złagodzenie określeń dotyczących czarnoskórych bohaterów doprowadziło do manipulacji nastawienia poszczególnych głosów dzieła wobec Afroamerykanów.

LITERATURA PODMIOTU

- Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Twain M., *Przygody Tomka Sawyera*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Foksal.
- Twain M., 1988, *Przygody Tomka Sawyera*. Warszawa: Iskry.
- Twain M., 2000, *The adventures of Tom Sawyer Penguin Readers*. Madrid: Pearson.
- Twain M., 2011, *Przygody Tomka Sawyera. Lektura dobrze opracowana*. Kraków: Wydawnictwo Skrzat.
- Twain M., 2012, *Przygody Tomka Sawyera*. Poznań: Vesper.
- Twain M., 2014, *Przygody Tomka Sawyera*. Warszawa: Bellona.
- Twain M., 2016, *Przygody Tomka Sawyera. Lektura z opracowaniem*. Kraków: Wydawnictwo Greg.
- Twain M., 2017, *Przygody Tomka Sawyera. Lektura z opracowaniem*. Poznań: Wydawnictwo Ibis.

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Borodo M., *Widział na ulicy Murzyna, ale nie ludożercę. O tłumaczeniach i poprawności politycznej*, „Przekładaniec” 33, 2016, s. 19–213.
- Dybiec-Gajer J., 2011, *Parateksty w polskich przekładach Marka Twaina The Adventures of Tom Sawyer i The Adventures of Huckleberry Finn – między pomijaniem a dopisywaniem*, [w:] *Między oryginałem a przekładem*, red. Skibińska, E., Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Dymel-Trzebiatowska H., 2013, *Translatoryka literatury dziecięcej. Analiza przekładów utworów Astrid Lindgren na język polski*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Franaszek A., 2006, *Od Bieruta do Herlinga-Grudzińskiego. Wykaz lektur szkolnych w Polsce w latach 1946–1999*, Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Ghesquiere R., 2006, *Why does children's literature need translations?*, [w:] *Children's literature in translation. Challenges and Strategies*, red. J. Van Coillie, W. P. Verschueren, Manchester: St. Jerome Publishing
- Hill H., 1967, *Mark Twain's letters to his publishers 1867–1894*, Berkley, Los Angeles: University of California Press.
- Hughes G., 2010, *Political correctness: A history of semantics and culture*, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Kaplan J., 1974, *Mark Twain and his world*, Nowy Jork: Simon and Schuster.

- Kacprzak M., 2012, *Pułapki politycznej poprawności*, Radzymin: Wydawnictwo von Borowiecki.
- Lathey G., 2010, *The role of translation in children's literature. Invisible storytellers*, Londyn: Routledge.
- Lathey G., 2011, *Children's literature*, [w:] *Routledge encyclopedia of translation studies*, red. Baker, M., Saldanha, G., Routledge: Nowy Jork.
- Leszczyński G., 2006, *Kanon książek – pojęcie i sprzeczności*, [w:] *Książka Dziecięca 1990–2005 Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*, red. G. Leszczyński, D. Świerczyńska-Jelonek, M. Zajac, Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Looby R., 2015, *Censorship, translation and English language fiction in people's Poland*, Leiden, Boston: Brill Rodopi.
- Lutz N. J., 2003, *Biography of Mark Twain*, [w:] *Mark Twain*, red. H. Bloom, Filadelfia: Chelsea House Publishers.
- Messent P., 2007, *The Cambridge introduction to Mark Twain*, Nowy Jork: Cambridge University Press.
- Paine A. B., 2005, *Mark Twain*, Warszawa: Pellegrina.
- Pieciul-Kamińska E., Sommerfeld B., Fimiak-Chwiłkowska A., 2017, *Między manipulacją a autonomizacją estetyczną, Przekład literatury dla dzieci*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Robinson F., 2002, *Mark Twain, 1835–1910: a brief biography*, [w:] *A historical guide to Mark Twain*, S. Fisher Fishkin, Nowy Jork: Oxford University Press.
- Stawiński J., 1963, *Mark Twain*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Tuwim I., 2007, *Między tłumaczeniem a adaptacją*, [w:] *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440–2005*, E. Balcerzan, E. Rajewska, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Dybiec-Gajer J., *Przekład literatury dla dzieci*. (dostęp 18.08.2018 r.) http://encyklopediadziecinstwa.pl/index.php?title=Przek%C5%82ad_literatury_dla_dzieci
- Getting Tom to market*. (dostęp 06.08.2018 r.) http://twain.lib.virginia.edu/tom_sawye/tomcomp.html
- Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 06.08.2018) <https://krakowczyta.pl/926022/Przygody+Tomka+Sawyera>
- Poprawność polityczna* (dostęp 06.08.2018) <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/396506/poprawnosc-polityczna.html>
- Niżik, W., *Książki i czytelnictwo w Polsce* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://ircenter.com/ksiazki-i-czytelnictwo-w-polsce/>
- Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) http://lubimyczytac.pl/szukaj/ksiazki?phrase=przygody+Tomka+Sawyera&main_search=1
- Przygody Tomka Sawyera* (dostęp 08.08.2018 r.) <https://www.biblionetka.pl/book.aspx?id=222&mode=ratingdetails&rating=3>

Przygody Tomka Sawyera (dostęp 08.08.2018 r.) <https://www.granice.pl/ksiazka/przygody-tomka-sawyera/166689>

Przygody Tomka Sawyera (dostęp 08.08.2018 r.) <https://nakanapie.pl/szukaj?page=1&q=przygody+tomka+sawyera&se=books>

Przygody Tomka Sawyera (dostęp 08.08.2018 r.) http://www.webook.pl/b-87,Przygody_Tomka_Sawyera.html

**POLITICAL CORRECTNESS IN THE TRANSLATION
OF CHILDREN'S LITERATURE.
A STUDY OF THE POLISH TRANSLATIONS OF MARK TWAIN'S
ADVENTURES OF TOM SAWYER**

Summary

This article is concerned with the translation of children's literature; it focuses on the ways in which Polish translators of Mark Twain's novel *Adventures of Tom Sawyer* deal with the descriptions of the Black minority. The first part of the paper provides a historical overview concerning the publication of the novel and its first editions. It also looks at its status on the Polish market. Next, the paper discusses the notion of political correctness and its role in works written for young audiences. It also examines the terms used to refer to Afro-Americans in eight translations of the novel. Three of them, i.e. the translations by Jan Biliński, Marcei Tarnowski and Kazimierz Piotrowski, appeared in the first half of the 20th century; the remaining ones, i.e. the translations by Paweł Łopatka, Paweł Beręsewicz, Marta Kędroń and Barbara Ludwiczak, Aleksandra Kubiak, Jędrzej Polak, were published after 2000. All the versions were examined to identify the situations in which the writer, narrator and the characters refer to the representatives of the Black minority. The analysis aimed at the identification of the changes in the translation of fragments describing Afro-Americans resulting from political correctness.

Key words: translation series, political correctness, children's literature, literary canon